ЧАСТИНА 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЇ, ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 504.06:338.314

В.П. Кухар*, П.М. Черінько*, Л.Г. Руденко**, С.А. Лісовський**, А.Г. Шапар, М.А. Ємець***, Б.В. Буркинський****, С.К. Харічков*******

СИСТЕМА ІНДИКАТОРІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА ОЦІНЮВАННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ЇХ ЗБАЛАНСОВАНОСТІ

** Президія Національної академії наук України; ** Інститут географії НАН України, Київ; *** Інститут проблем природокористування та екології НАН України, Дніпропетровськ; **** Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Одеса*

Надано аналіз закордонного досвіду розробки індикаторів, що характеризують соціальні, економічні та екологічні аспекти сталого розвитку, показані можливості та обмеження української статистики для розрахунків таких індикаторів. Здійснено структурування показників, що характеризують соціальний розвиток суспільства в межах певної території. Наведені результати укрупненої оцінки інтегрального показника соціального розвитку та його складових для умов Придніпровського регіону.

Выполнен анализ зарубежного опыта разработки индикаторов, характеризующих социальные, экономические и экологические аспекты устойчивого развития, показаны возможности и ограничения украинский статистики для расчетов таких индикаторов. Осуществлено структурирования показателей, характеризующих социальное развитие общества в пределах определенной территории. Приведены результаты укрупненной оценки интегрального показателя социального развития и его составляющих для условий Приднепровского региона.

Загальні положення

Необхідність у розробці індикаторів сталого розвитку була відзначена в «Порядку денного на XXI століття», прийнятому на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. Ця глобальна програма була покликана підготувати світову спільноту до вирішення проблем, з якими цивілізація зіткнулася, вступаючи в XXI століття. Документ згрупований в чотири розділи: соціальні та економічні аспекти; збереження і раціональне використання ресурсів з метою розвитку; посилення ролі основних груп населення; засоби здійснення. У 40-му розділі цього документа («Інформація для прийняття рішень») зазначено: «З метою створення надійної основи для процесу прийняття рішень на всіх рівнях і сприяння полегшенню саморегулівної стійкості комплексних екологічних систем і систем розвитку необхідно розробити показники сталого розвитку» [1]. Такі показники необхідні для привернення уваги до проблем сталого розвитку і надання допомоги особам, які приймають рішення на всіх рівнях стосовно ефективних національних стратегій сталого розвитку. Таким чином, контроль за досягненням цілей сталого розвитку, управління цим процесом, оцінка ефективності використовуваних засобів та рівня досягнення поставлених цілей вимагають розробки відповідних критеріїв та показників - індикаторів сталого розвитку.

У світі активно йде розробка критеріїв та індикаторів сталого розвитку. Цим займаються провідні міжнародні організації: ООН, Світовий Банк, Організація країн економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Європейська комісія, Науковий комітет з проблем навколишнього середовища (SCOPE) та ін.

© Кухар В.П., Черінько П.М., Руденко Л.Г., Лісовський С.А., Шапар А.Г., Ємець М.А., Буркинський Б.В., Харічков С.К., 2011

Хоча розробка індикаторів сталого розвитку ще далека від завершення, проте вже запропоновані проекти індикаторів для систем різних масштабів: глобального, регіонального, національного, локального, галузевого, навіть для окремих населених пунктів та підприємств.

Слід відзначити такі проекти з розробки індикаторів сталого розвитку як [2,3]:

- система індикаторів сталого розвитку, запропонована Комісією ООН зі сталого розвитку (КСР), що складається з 132 індикаторів;
- система інтегрованих екологічних та економічних національних рахунків (System for Integrated Environmental and Economic Accounting), запропонована Статистичним відділом ООН і націлена на врахування екологічного чинника в національних статистиках;
- показник «дійсних заощаджень» (genuine savings), розроблений і розрахований Світовим Банком;
- програма екологічних індикаторів ОЕСР.

Розробка індикаторів сталого розвитку є комплексною і дорогою процедурою, що вимагає великої кількості інформації, отримати яку буває складно, а іноді й просто неможливо. Велика кількість індикаторів, що входять в систему, ускладнює їх використання в багатьох країнах у зв'язку з відсутністю необхідних статистичних даних.

Під індикатором розуміється показник (виведений з первинних даних, які зазвичай не можна використовувати для інтерпретації змін), що дозволяє судити про стан або зміні економічної, соціальної чи екологічної складової [3].

Поряд з індикаторами розробляються та застосовуються на практиці індекси. Індекс - це агрегований або зважений індикатор, заснований на декількох інших індикаторах або даних. Використання індексів прийнятно там, де добре зрозумілі причинно-наслідкові зв'язки [3].

Зазвичай індикатори описують явища чи стан навколишнього природного середовища і завжди вказують на щось, що знаходиться поза межами прямого розгляду. Існує безліч причин, що пояснюють це: безпосереднє спостереження іноді є надто дорогим; область спостереження, що знаходиться поза межами прямого розгляду, є майбутнім. Проте часто для рішень, що приймаються сьогодні, велику важливість має інформація, що відноситься до майбутнього. Ймовірно, велика кількість розроблених індикаторів дозволить отримати інформацію про це майбутнє. Індикатори майбутнього є обов'язковими для багатьох повсякденних рішень, але вони, звичайно, можуть мати недоліки, і навіть при детальному опрацюванні вони будуть залишатися недосконалими.

Використання індикаторів дозволяє та допомагає:

- обґрунтуванню прийнятого рішення за допомогою кількісної оцінки та спрощення;
- інтерпретувати зміни в соціо-еколого-економічних системах;
- виявляти недоліки в природокористуванні;
- полегшити доступ до інформації для різних категорій користувачів;
- полегшити обмін науково-технічною інформацією.

Будучи інструментом для забезпечення прийняття рішень та планування, індикатори також можуть виконувати важливу комунікативну функцію. Так індикатори стану навколишнього середовища інформують громадськість і привертають увагу до певних екологічних загроз [2,3].

Європейський та світовий досвід побудови індикаторів сталого розвитку та можливостей його застосування в Україні

Заклик до подальшої розробки показників сталого розвитку з урахуванням національних особливостей і пріоритетів різних країн міститься в Йоганнесбургському Плані виконання рішень Всесвітньої зустрічі на найвищому рівні з питань сталого розвитку, документах Комісії ООН зі сталого розвитку (КСР Commission for Sustainable Development), яка запропонувала міжнародному співтовариству надати підтримку зусиллям країн, що розвиваються у цій сфері.

В першій системі індикаторів КСР запропоновано виділити чотири області (підсистеми) індикаторів: соціальна; економічна; екологічна; інституційна. Відбір індикаторів здійснювався за схемою ОЕСР, в якій виділені чотири типи індикаторів: тиск, стан, вплив, реакція. Спочатку був сформований

список із 134 індикаторів. Потім кількість індикаторів зменшили, перейшли від схеми за типами до схеми «тема – підтема». По кожній із областей визначаються ключові теми, які деталізуються за підтемами, а потім зводяться до мінімального набору індикаторів. Основний акцент зроблений на можливості ухвалення політичних рішень.

В сфері економіки виділено дві теми: економічна структура (економіка, торгівля, фінанси); виробництво–споживання (споживання матеріалів, споживання енергії, утворення і утилізація відходів; транспорт).

Список індикаторів короткий: ВВП на душу населення, інвестиції у % від ВВП, торгівельний баланс, зовнішній борг у % від ВВП, надання чи отримання допомоги у % від ВВП, чотири показники по матеріало- та енергоємності, чотири показники по відходах, показники використання транспорту [4].

Третій уточнений набір показників Комісії зі сталого розвитку, над яким працювала група фахівців з розвинутих країн та країн, що розвиваються і міжнародних організацій, був остаточно впорядкований у 2006 р. Набір містить 50 найважливіших показників, що є частиною більш широкого переліку, що включає 96 показників сталого розвитку. Ці показники і докладний опис методики їх розрахунку можуть використовуватися всіма країнами як довідковий матеріал при розробці національних показників сталого розвитку.

Сьогодні в міжнародних наукових організаціях та установах, в наукових закладах окремих країн здійснюється активна розробка критеріїв та індикаторів збалансованого розвитку, які часто містять досить складну систему показників.

Серед міжнародних установ слід виділити, насамперед, Світовий банк (World Bank), який здійснює широкий комплекс відповідних досліджень, оперуючи багатьма показниками, та регулярно публікує праці, в яких містяться статистичні і аналітичні дані щодо окремих та інтегральних індикаторів збалансованості розвитку. На замовлення Світового банку здійснюють свої дослідження такі всесвітньо відомі установи як Міжнародний інститут світових ресурсів та Інститут світового спостереження.

Значні напрацювання з даної проблематики здійснюються й іншими міжнародними установами на світовому, міжрегіональному та регіональному рівнях. Серед таких організацій можна, зокрема, назвати: Міжнародний інститут навколишнього середовища і розвитку (International Institute for Environment and Development); Міжнародний інститут сталого розвитку (International Institute for Sustainable Development); Організацію економічного співробітництва і розвитку (Organisation for Economic Cooperation and Development).

Протягом кількох останніх десятиліть зусиллями вчених та урядів, міжнародних організацій поняття сталого (збалансованого) розвитку поступово інтегрується до основних ланок суспільного життя.

Після визначених у Порядку денному на 21 століття напрямів дій було здійснено розробку низки стратегій сталого розвитку (ССР) і на макрорегіональному, національному та, в деяких випадках, локальному рівні. Згодом були опрацьовані і показники, призначені для аналізу та моніторингу виконання ССР. Питання пошуку індикаторів суспільного розвитку, які б відображали його реальний стан із врахуванням наслідків впливу економічної діяльності на соціум та навколишнє середовище, обговорювались достатньо тривалий час і позначились розробкою таких інтегральних індексів як індекс справжніх нагромаджень, індекс сталого економічного добробуту, індекс збалансованості суспільства, індекс збалансованості довкілля, екологічний слід. Водночас цілком очевидною стала розробка системи показників, що має знаходитись у певному зв’язку з цілями ССР та відображати хід її виконання.

Для європейських країн керівні принципи в цій сфері формувались під впливом Комітету Організації Об'єднаних Націй з питань сталого розвитку, Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та Європейського союзу (ЄС).

Керівними документами стали вже згаданий вище «Порядок денний на 21 століття» (ООН, 1992), «Стратегії сталого розвитку» (ОЕСР, 2001), «Керівництво для підготовки національної стратегії сталого розвитку: управління сталим розвитком в новому тисячолітті» (Підрозділ ООН з економічних та соціальних відносин. Комісія зі сталого розвитку, 2002), «Стратегії сталого розвитку: книга джерел» (Міжнародний інститут з навколишнього середовища та розвитку,

ОЕСР, 2002), «Індикатори сталого розвитку для моніторингу впровадження в ЄС стратегії сталого розвитку» (комісія ЄС, 2005) «Ефективні практики в національних стратегіях сталого розвитку в країнах ОЕСР», (ОЕСР 2006).

ОЕСД визначає індикатори сталого розвитку як «параметр або значення, отримані на основі даних, що вказують, надають інформацію, описують стан явища, середовища, території і мають важливість вищу ніж безпосереднє значення параметра».

На думку експертів індикатори сталого розвитку (ІСР) мають виконувати три основні функції. Перша – зменшувати кількість вимірювань, необхідних для отримання точного опису ситуації, тобто оцінки прогресу в досягненні поставлених цілей, ефективності [5]. Друга – мають спрощувати сприйняття і обговорення позитивних та негативних подій політиками, управлінцями, громадськістю та ін. Третя – вони мають вирішальне значення для розробки політики щодо управління процесами (горизонтального і вертикального) і можуть полегшити вертикальну інтеграцію, після того, як будуть апробовані у всіх країнах Європи [6].

Стисла історія становлення системи ІСР має такий вигляд. Після заклику до розробки системи ІСР у Порядку денному на 21 століття, ОЕСР представила модель «тиск-стан-реакція» (1994), що базувалась переважно на екологічних показниках. Вони відображали основні екологічні проблеми та виклики в країнах ОЕСР і були класифіковані на показники навантаження на навколишнє середовище («тиск»), показники стану навколишнього середовища («стан») та показники відповідних заходів суспільства («відповідь») [5]. Незважаючи на те, що ця модель продемонструвала низку обмежень (внаслідок зорієнтованості на суто екологічні показники), вона в подальшому була адаптована іншими організаціями, а її елементи і досі присутні в системі ІСР деяких країн (Бельгія, наприклад). Так, Комісія ООН зі сталого розвитку використала модель «Рушійна сила-стан-відповідь», Європейська агенція з навколишнього середовища – «Рушійна сила-тиск-стан-відповідь». Однак, незважаючи на ці зусилля експерти відмічали такі слабкі сторони моделі як невизначеність основних причинних зв'язків, спрощений комплекс взаємозв'язків між питаннями.

У 1996 р. Комісія ООН зі сталого розвитку запропонувала набір з 134 ІСР в рамках моделі «рушійна сила-стан-відповідь», які були пов'язані з тематичними розділами Порядку денного. Відповідно до цього набору показників Комісія розпочала міжнародну програму перевірки, спрямовану на просування взаєморозуміння, розвиток і використання ІСР урядами 22 країн, що охоплювала всі регіони світу, включно з сьома країнами членами ЄС – Австрія, Бельгія, Чехія, Фінляндія, Франція, Німеччина та Великобританія). Крім того, з програмою були пов'язані євростат і певна кількість країн, що офіційно не брали участь у тестуванні. Наслідком програми став менший за обсягом, але більше пов'язаний з політикою набір ІСР (2001 Комісія ООН, 2007 Євростат).

Ще одним результатом тестування стала заміна моделі «рушійна сила-стан-відповідь» акцентом на теми та підтеми сталого розвитку. Цей новий підхід був розглянутий Комісією ЄС при розробці «Системи індикаторів, що базуються на темах і підтемах і безпосередньо пов'язані з пріоритетами політики ЄС» (Європейська Комісія. 2005). В результаті, Комісія схвалила набір зі 155 індикаторів (вигляді ієрархічної трирівневої піраміди), з 98 індикаторами, що були покладені в основу першого звіту Євростат, опублікованого у 2005 р.

На даний час ця система поширена або поширюється в національних системах ІСР деяких країн Європи, особливо нових країн-членів ЄС (Болгарія, Угорщина, Чорногорія, Румунія). Окремі європейські країни запроваджують лише часткові зміни національних індикаторів. Інші досі залишають свої позиції без змін. Це пояснюється позицією згідно якої система Євростат не розглядається як універсальна, і може істотно змінюватись відповідно до викликів та потреб на національному рівні. Водночас, ця система [7] безумовно заслуговує на розгляд в межах даного дослідження.

Основними темами, сформульованими в доповіді Європейської комісії (2005) є: 1) економічний розвиток; 2) бідність і соціальна ізоляція; 3) старіння суспільства; 4) громадське здоров'я; 5) зміна клімату та енергії; 6) виробництва та споживання; 7) раціональне використання природних ресурсів; 8) транспорт; 9) ефективне управління; 10) глобальне партнерство.

Із незначними змінами саме ці теми представлені в актуальних (2008-2009) звітах Євростат. Теми в подальшому поділяються на підтеми та сфери спрямування. Підтеми зазвичай використовуються для моніторингу прогресу в досягненні основних цілей, водночас сфери спрямування призначені для більш докладного аналізу факторів у кожній темі.

Структура показників визначається політичними темами, які неминуче частково перекриваються. Деякі рушійні сили, так як енергія, наприклад, впливають на події декількох тем, але не можуть бути представлені в наборі індикаторів декілька разів.

Крім того, значні відмінності між темами обумовлені тим, що деякі теми спрямовані на конкретні області (наприклад клімат та енергія), інші ж (наприклад, виробництво та споживання) охоплюють широкий спектр спільних соціально-економічних та екологічних проблем.

Відповідно, структура заснована на чіткій пріоритеризації індикаторів в межах кожної теми, але це забезпечує, за допомогою стандартизованих концепцій, визначень та класифікацій, структурування інформації в спосіб, що полегшує використання індикаторів для моніторингу прогресу і за іншими темами.

Велика кількість показників необхідна для правильної оцінки багатоаспектного характеру сталого розвитку. Для того щоб полегшити інформаційний обмін щодо ІСР, система індикаторів побудована як трирівнева піраміда. Різні рівні можуть бути використані відповідно до потреб різних типів користувачів. Така структура також знаходиться у відповідності цілям і впровадженим заходам, що контролюються за допомогою ІСР.

Рівень 1: складається з набору з 12 індикаторів найвищого рівня, що дозволяють здійснення початкового аналізу тем розвитку. Ці індикатори призначені для здійснення політики та високому рівні та громадськості і тому можуть розглядатись як набір ключових індикаторів

Рівень 2. пов'язаний з підтемами структури і, разом з індикаторами Рівня 1, відстежує прогрес у досягненні цілей за основними напрямами політики. Ці 45 індикаторів призначені для оцінки ключових областей політики та інформаційного обміну з громадськістю.

Рівень 3. відповідає областям , що підлягають розгляду, тобто різним заходам реалізації основних цілей і полегшують глибоке розуміння спеціальних питань за темою. Ці 98 індикаторів орієнтовані на подальший аналіз політики, краще розуміння тенденцій і складності питань пов’язаних з темою або взаємозв'язки з іншими темами структури. Вони призначені для більш фахової аудиторії.

Визначення відповідних показників є ітеративним процесом. Тобто набір індикаторів може постійно переглядатись, з метою адаптації до нових потреб.

Критерії відбору показників такі:

- показник повинен відображати суть проблеми і мати чітке та прийнятне нормативне тлумачення;
- показник повинен бути надійним і статистично вивіреним;
- показник повинен реагувати на політичні заходи, але не бути предметом для маніпуляцій;
- показник має бути придатним для вимірювань і порівнянь в усіх державах-членах ЄС, а також, за можливості, відповідати міжнародним стандартам впровадженим ООН та ОЕСР;
- показник повинен бути своєчасним і придатним до перегляду;
- вимірювання індикатора не повинно бути для держав-членів, підприємств, громадян Союзу тягарем непропорційним до їх переваг.

Набір показників повинен відповідати таким принципам:

- набір має бути збалансованим між різними вимірами;
- показники повинні бути взаємно узгодженими в рамках теми;
- набір показників має бути максимально прозорим і якомога доступним для громадян ЄС.

Однак, у зв'язку з політичними потребами і відсутністю даних в деяких областях, було прийнято прагматичний підхід і критерії що застосовуються з певною гнучкістю, з тим щоб не виключати надто багато нових ключових областей в сфері сталого розвитку.

Тому деякі з запропонованих показників не відповідають всім критеріям, але були включені, оскільки вони є важливими змістовними індикаторами стратегії.

Попередній набір ІСР, що складається з 12 основних, 45 ключових політичних та 98 аналітичних показників, є хорошою основою для регулярного моніторингу прогресу у досягненні основних цілей Стратегії сталого розвитку та інші основних документів політики ЄС. Показники відображають сутність розвитку за окремими темами (напрямами), легко сприймаються реагують на політичні втручання.

Поточний набір показників дозволяє здійснення комплексної оцінки сталого розвитку на рівні ЄС, наприклад, у відповідності з:

- кращими політичними механізмами ЄС з огляду на ключові індикатори;
- пріоритетними питаннями політики в контексті індикаторів 1 та другого рівня;
- оцінкою тем за допомогою власних та додаткових ІСР;
- новими та виникаючими проблемами (за спеціальними групами індикаторів), що розвиваються одночасно та незалежно і становлять загрозу сталому розвитку ЄС.

Виміри та перспективи сталого розвитку систематично інтегруються у сферу індикаторів, що дозволяє здійснювати достатньо комплексну оцінку довгострокового сталого розвитку на рівні ЄС.

Стратегія сталого розвитку ЄС та пов'язані з нею документи охоплюють кілька пріоритетних напрямів за якими інформація або відсутня або доступна лише частково. Для подолання цього технічного обмеження та забезпечення підготовки та збору необхідних даних для здійснення політики у довгостроковій перспективі, показники розподілені за двома категоріями: «найкращі з наявних» та «найнеобхідніші».

«Найкращі наявні» показники відносяться до показників, що можуть бути розраховані на основі існуючих даних. Тим не менш, деякі з цих індикаторів не можуть бути ідеальними показниками політики в галузі сталого розвитку, а служать в якості орієнтирів для ідеальних, так званих «найнеобхідніших» показників. Деякі з показників також може бути класифікований як «найнеобхідніші» у зв'язку проблемами з якістю даних.

Отже, «найнеобхідніші» є показники, за якими:

- дані та / або методології досі відсутні;
- дані існують, але їх якість низька або не відома або не дозволені для публікації;
- дані існують, але необхідно аналіз поки не можливий.

Аналізуючи систему показників запроваджених ЄС, а також окремих європейських країн можна зробити низку висновків, що варто врахувати при розробці індикаторів в Україні.

1. Перш за все, слід відзначити ідею щодо багаторівневості системи ІСР. Принаймні раціональним видається виділення групи ключових індикаторів, що дозволяють отримати необхідну інформацію щодо основних цілей сталого розвитку і можуть легко сприйматись в суспільстві.

2. Друга позиція – кількість ІСР. Серед проаналізованих 32 країн Європи спостерігаємо широкий спектр варіації кількості індикаторів – від 12 для Франції до понад 150 для Італії, Латвії. Водночас, помітною є тенденція зменшення кількості ІСР для країн, в яких їх кількість перевищувала 100 (наприклад – Угорщина, Швейцарія, Великобританія), що пов'язано, в першу чергу, з виявленими недоліками та незручностями обрахунків: нестачею даних, неможливістю здійснення регулярного моніторингу тощо. Більшість країн потрапляють в інтервал 60-85 індикаторів, що дозволяє припускати оптимальність такого вибору.

3. Важливим питанням залишається вибір методології, що має враховувати доступність та співставність тих чи інших показників на різних територіальних рівнях, а також пропорції між кількістю та якістю показників, що репрезентують різні аспекти сталого розвитку.

Для більшості країн диференціація тем є глибшою ніж три «основи» сталого розвитку: економіка, соціум, екологія. Частково це пояснюється впливом системи індикаторів, запропонованої Євростатом, однак, не меншою мірою є відображенням специфіки національних умов і безумовно, особливостей сприйняття викликів часу. В якості окремих тем аналізуються інновації та технології, просторовий розвиток, регіональні відмінності, стан окремих території країни (часто при узбережних районів та акваторії), транспорт, управління (глобальне та локальне). В

окремих стратегіях соціальна сфера розглядається за 3-6 темами – зайнятість, соціальна інтегрованість суспільства, освіта, здоров'я, динаміка і розподіл населення, злочинність.

Значно індивідуалізованим (а вірніше – націоналізованим) є вибір кількості індикаторів, поданих за тією чи іншою темою. Так, для Словенії найширшою виявилась репрезентація економічної сфери, де серед найуживаніших показників можна зустріти і нестандартні для визначення збалансованості як «страхові премії», «капіталізація ринку акцій», «сумарні активи банків» тощо. Водночас, серед індикаторів визначених стратегією сталого розвитку Ісландії перше місце поза сумнівів займає екологія: понад 35% з них мають відношення до стану окремих компонентів навколишнього середовища, кількості та споживання окремих видів фауни, біля 40% - викидів та відходів, решта стосується споживання енергії, туризму, участі громадськості в «зелених» видах діяльності. Очікувано «найсоціальнішою» виявилась ССР Швеції – це понад 40% показників. Серед них варто відмітити такі нетипові для постсоціалістичних країн індикатори як «самотність» (відсоток населення, що не має близьких друзів), «безпека в школі», «звичка робити фізичні вправи в години відпочинку», «психосоціальне середовище та фізичне навантаження на роботі», «дитячій добробут», «близькість до природи» (відсоток населення, що має доступ до зеленої зони на відстані до 250 м до місця проживання). Слід відзначити, що для більшості розвинених країн серед соціальних показників присутні теми куріння, зайвої ваги, навантажень на роботі, людей похилого віку, що знаходяться на утриманні, довіри до тих чи інших органів управління та окремих показників щодо зайнятості та освіти мігрантів. Додамо і той факт (щодо стандартів якості життя), що передчасну смертністю, наприклад в Німеччині, визначено в індикаторах як смертність у віці до 65 років.

Окреме місце займає тема культури. Її висвітлення притаманне стратегіям таких країн як Австрія, Чехія (державні витрати на культурні заходи), Словаччина (структура та динаміка компонентів культурної спадщини), Швеція («споживання» населенням культурних цінностей), Нідерланди (культурні відмінності, мультикультурне суспільство), але беззаперечним «культурологічним» лідером залишається ССР Естонії. З 42 показників, що на даний час застосовуються на національному рівні 5 (12%) припадають на культуру: кількість носіїв естонської культури, ступінь матеріалізації естонської культури (в архітектурі, ландшафтах, пам'ятках природи), відомість естонської культури (переклади та розповсюдження за межі Естонії), інтенсивність використання елементів естонської культури в різних сферах життя), можливості культурної пам'яті (як ланки між минулим досвідом та майбутнім, відкритість національної культури для нововведень, міцність культурної пам'яті). Аналогом цього корисного досвіду в Україні могли б стати показники україномовного книговидання та кінопрокату, кількість україномовних шкіл (в середньому та по регіонам), етнографічних музеїв тощо.

Вдалим щодо тематичної структури системи індикаторів є приклад Фінляндії, де було обрано «інтегральні», «цільові» формулювання тем: сильні сторони та проблеми сталого розвитку Фінляндії; баланс між використанням та охороною природних ресурсів; сталі громади у «сталій» регіональній структурі; добробут громадян протягом всього життєвого циклу; економіка в якості гарантії сталого розвитку; Фінляндія в якості глобального гравця; підтримка сталого вибору (тут розглядаються витрати на дослідження та розробки).

Позитивним прикладом є підхід, використаний для системи ІСР Австрії, де окремо виділено сфери «людина/суспільство» та «навколишнє середовище» та здійснено вихід на детальний по компонентний аналіз останнього: клімат, випромінювання, енергія та матеріальні потоки, ландшафт, екосистеми, води, ґрунти, токсичні та шкідливі речовини, шум.

Однією з найбільш детальних (понад 155 показників, три рівні) є система показників, за якими відбувається моніторинг сталого розвитку в Угорщині (у відповідності з системою Євростату). Водночас розробка національної система індикаторів до останнього часу вважалась незавершеною.

У підсумках аналізу європейського досвіду розробки індикаторів сталого розвитку зазначимо таке.

Інтеграція підходів та індикаторів, використаних в системах ІСР Австрії, Великобританії, Естонії, Фінляндії, Німеччини,

Швеції, Чехії, Угорщини на основі існуючих в Україні напрацювань може дати позитивний результат з точки зору тематичного охоплення та якості використаних показників. Очевидно, що більшість європейських країн прагне до пропорційного представлення показників за основними темами, а також до оптимізації їх кількості (що однак не досягнуто на даний час). Досвід окремих з них вказує на необхідність попередньої верифікації показників, що будуть використані для моніторингу, з огляду на можливості їх розрахунку на рівні статистичних управлінь та інших державних органів, що відповідають за реалізацію політики в сфері сталого розвитку. Водночас застосування обмеженої кількості складних синтетичних показників (науково обґрунтованих) є цілком виправданим з огляду на досягнення цілей розвитку і притаманне окремим системам ІСР країн Європи.

Питання рівневості показників варто детального опрацювання у найближчій перспективі, оскільки це дозволить досягти бажаної співставності ІСР європейських країн та України, хоча б на рівні ключових індикаторів. Відправною точкою для їх розробки та удосконалення міг би стати приклад Данії або Угорщини (показники першого рівня).

Серед індикаторів, розроблених в країнах з інших регіонів світу, можна згадати систему індикаторів збалансованого розвитку, розроблену в США. Її метою і завданнями при створенні було визначено: дати характеристику збалансованості розвитку країни; оцінити тенденції розвитку країни; визначити найбільш значні показники збалансованого розвитку.

Система індикаторів цієї держави має три типи показників: економічні, екологічні, соціальні.

Крім того, показники підібрані таким чином, щоб дати характеристику результатів розвитку на довгострокові, короткострокові періоди та на даний момент. Для відбору найбільш репрезентативних індикаторів були визначені основні та додаткові критерії. За основними критеріями було відібрано 400 показників. Відбір показників за додатковими критеріями скоротив їх кількість до 40 [4].

Слід зазначити, що для потреб «внутрішнього використання» система показників, котра розроблена в США, має забезпечити базу даних для мобілізації національного потенціалу в інтересах підвищення ефективності функціонування американської економіки і соціальних інститутів [8].

В Росії проведені значні дослідження щодо розробки систем індикаторів збалансованого розвитку. Серед них можна відзначити, зокрема, викладені в фундаментальній праці «Нова парадигма розвитку Росії в XX столітті», підготовленій під керівництвом академіка В.А. Коптюга, розробки Центру моделювання збалансованого розвитку ІСПІ РАН В.М.Матросова та В.В. Баранова [9]. Досить оригінальними є розробки, викладені в праці В.О. Кузнєцова [10].

Укрупнена оцінка значень показників сталого соціального розвитку території

Дослідженням по розробці і аналізу окремих показників – індикаторів та їх систем, які стосуються характеристики сталого розвитку чи його окремих аспектів в країнах СНД та в Україні, присвятила увагу значна кількість авторів, серед яких, зокрема, можна назвати: П.Я. Бакланова, Б.В. Буркинського, М.Ф. Глазовського, М.А. Голубця, І.О. Горленко, М.І. Долішнього, А.В. Євдокімова, В.М. Котлякова, О.Л. Кузнєцова, В.П. Кухара, С.А. Лісовського, К.С. Лосєва, В.І. Мунтіяна, А.В. Поліщука, О.М. Ральчука, Л.Г. Руденко, М.Й. Рутинського, В.М.Трегобчука, С.К. Харічкова, Є.В. Хлобистова, Ю.Р. Шеляга-Сосонко, Р.Г. Яновського та багатьох інших.

Обґрунтування систем індикаторів сталого розвитку із урахуванням специфіки України та їх детальний аналіз здійснено в роботі колективу авторів під керівництвом А.Г. Шапара [13-16].

Дослідження колективу авторів з Інституту проблем природокористування та екології НАН України показали, що цільові орієнтири сталого розвитку структурно можуть поділятися на три рівня агрегування показників:

- перший - узагальнена інтегральна оцінка соціального розвитку території та якості навколишнього середовища;
- другий - агреговані соціальні та екологічні макропоказники;

• третій - інформативні соціометричні та екологічні показники як показники базового рівня.

При цьому цільові орієнтири сталого розвитку можуть бути виражені в інтегральних показниках, які характеризують:

• якість навколишнього природного середовища;

• якість соціального розвитку суспільства в межах певної території (якість життя населення).

Якість навколишнього природного середовища - це не лише показники якості неживої природи, але й здатність території як екосистеми до самовідновлювання і самозахищеності з урахуванням природно-кліматичних факторів і здатності біотичної складової підтримувати обмінні процеси в сталому стані. Тому традиційні компоненти навколишньої неживої природи (атмосфера, літосфера, гідросфера) повинні розглядатися з урахуванням змін, що відбулися у минулому для оцінки ступеня деградації системи, стану компонента, порівняно із середньопланетним або еталонним змістом параметрів, що контролюються, рівня техногенного навантаження або вилучення ресурсів, природної захищеності компонента й небезпеки подальшої деградації цієї системи. При цьому враховується не лише традиційний техногенний вплив (викиди, скиди, вилучення ресурсів тощо), але й природні несприятливі фактори (ендогенні та екзогенні процеси, ерозія ґрунтів тощо). Виходячи із обмеженості простору, в якому зосереджена основна маса (до 95 %) всього живого, межами компонентів неживої природи, що вивчаються, є: для атмосфери - приземний шар, для гідросфери - перший від поверхні водоносний горизонт, для літосфери - ґрунтовий покрив та гірські породи до першого від поверхні водоносного горизонту.

Для оцінки показника якості навколишнього природного середовища використовуються агреговані показники якості атмосфери, поверхневих і підземних вод та ґрунтів.

Для характеристики якісного стану атмосфери застосовуються такі макропоказники:

• показник хімічних (фізико-хімічних) змін (забруднення) ;

• показник фізичних змін (забруднення).

Таким чином, макропоказник хімічного та фізико-хімічного забруднення формується в результаті агрегування показників: забруднення пилового; забруднення специфічними газоподібними речовинами; забруднення речовинами, що руйнують озоновий шар; забруднення парниковими газами.

Макропоказник фізичних змін у атмосфері складається з показників: зміни радіаційного стану; зміни електромагнітного стану; зміни шумового стану; зміни теплового стану.

Агрегований показник якісного стану поверхневих вод структурно складається з двох макропоказників:

• забруднення водних ресурсів;

• вилучення та використання водних ресурсів.

Макропоказник забруднення водних ресурсів складається з показників:

• забруднення хімічного та фізико-хімічного (базові індикатори характеризують забруднення завислими речовинами, мінеральними солями, солями важких металів, штучними органічними сполуками) ;

• зміни фізичного (радіоактивного та теплового) стану;

• забруднення мікробіологічного.

Кількісний склад базових індикаторів, що характеризують хімічне та фізико-хімічне забруднення поверхневих вод, як і атмосфери, визначається конкретними умовами господарської діяльності в регіоні. Він повинен охоплювати найбільш поширені (характерні) забруднюючі речовини, що містяться в скидах стічних вод підприємств території.

Макропоказник вилучення та використання водних ресурсів визначається показниками:

• вилучення водних ресурсів (для цілей господарсько-питних, технічного водопостачання, зрошення);

• коефіцієнта зарегульованості річок.

Інтегральний показник якісного стану підземних вод структурно складається з трьох макропоказників:

• забруднення водних ресурсів;

• вилучення та використання водних ресурсів;

• вплив на ґрунтовий покрив та рослинність.

Макропоказник забруднення водних ресурсів складається з показників :

- забруднення хімічного (базові індикатори характеризують забруднення мінеральними солями, солями важких металів, органічними сполуками);
- змін фізичного (радіоактивного) стану;
- забруднення мікробіологічного.

Кількісний склад базових індикаторів, що характеризують хімічне забруднення підземних вод, також визначається конкретними умовами господарської діяльності в регіоні і повинен охоплювати найбільш поширені (характерні) забруднювальні речовини.

Макропоказник вилучення та використання водних ресурсів визначається показниками:

- вилучення водних ресурсів (для цілей господарсько-питних, технічного водопостачання, зрошення);
- показника водозабезпеченості.

Агрегований показник якісного стану ґрунтового покриву структурно складається з чотирьох макропоказників:

- родючості ґрунтів (визначається двома базовими показниками: безпосередньо родючістю ґрунтового покриву та вмістом гумусу);
- забруднення ґрунтів (залежить від базових показників, що характеризують забруднення легкорозчинними та токсичними солями, пестицидами, нафтопродуктами);
- пошкодження ґрунтів (характеризується базовими показниками, що відображають ступінь змитості ґрунтового профілю, площу, зруйновану екзогенними процесами та гірничими виробками, а також зайняту відходами і техногенними об'єктами);
- функціонального використання території (визначається базовими показниками, що характеризують питому вагу площ урбанізованих територій, сільськогосподарських угідь, територій, що охороняються, а також лісів та луків).

Якість життя людей визначається як відповідність природного і соціального середовища людським потребам. В контексті сталого розвитку якість життя суспільства має в основі сталу забезпеченість вище зазначеної відповідності для всього людського загалу, чия життєдіяльність відбувається на відповідній території.

Оцінка якості життя в соціальному аспекті може ґрунтуватися на індексі соціального розвитку. Він має відображати два шари життєдіяльності: біологічний (необхідний) і соціальний (достатній), які розглядаються як у поточному, так і в перспективному періоді. Таким чином, до верхнього рівня показників, що формують індекс соціального розвитку відносяться як необхідні: захищеність життєдіяльності населення і забезпеченість людськими ресурсами, як достатні – життєвий рівень населення і забезпеченість інтелектуальними ресурсами.

Ці чотири показники агрегуються з показників другого рівня.

Структура показника життєвого рівня населення (індекс I). Агрегований показник життєвого рівня населення структурно складається з трьох соціальних макропоказників:

- територіального доходу (1) - визначається базовими показниками, що характеризують вироблений (1.1) та спожитий (1.2) доход;
- індивідуального доходу (2) залежить від базових соціометричних індикаторів, пов'язаних з величиною середньої заробітної плати (2.1), часткою населення, яке має доход, менший прожиткового мінімуму (2.2), а також співвідношенням між доходами 10 % найбагатших та 10 % найбідніших мешканців (2.3);
- забезпеченості житлом (3) характеризується базовими показниками, що відображають середню забезпеченість житловою площею (3.1); часткою населення, яке не має індивідуального житла (3.2), а також забезпечене житлом нижче встановленої норми (3.3).

Структура показника забезпеченості людськими ресурсами (індекс II). Агрегований показник забезпеченості людськими ресурсами структурно складається з трьох макропоказників:

- демографічного показника (4), агрегується із вихідних індикаторів, що характеризують рівні природного репродукування населення (4.1), зовнішньої міграції (4.2) та демографічного навантаження (4.3);
- показника здоров'я населення (5) визначається параметрами загальної захворюваності населення (5.1), середньою тривалістю життя (5.2), показниками загальної непрацездатності (5.3) і генетичного ризику для людини (5.4);
- показника зайнятості (6) структурно складається із показників явного безробіття (6.1), використання трудових ресурсів у від-

повідності з рівнем кваліфікації (6.2) і коефіцієнту використання номінального фонду робочого часу (6.3).

Структура показника захищеності життєдіяльності населення (індекс III). Агрегований показник захищеності життєдіяльності населення структурно складається із трьох макропоказників:

- показник правового захисту (7) залежить від криміногенної ситуації (7.1), діяльності судових органів, забезпеченості кадрами органів внутрішніх справ, судових та інших органів (7.2), а також обсягів інвестицій у правову сферу (7.3);
- показник соціального захисту (8) включає показник зайнятості (8.1), різні соціальні виплати (8.2), а також показника соціальної інфраструктури (8.3);
- показник техноприродної безпеки (9) характеризується індикаторами природної (9.1), техногенної (9.2) і технологічної безпеки (9.3).

Структура показника забезпеченості інтелектуальними ресурсами (індекс IV). Інтегральний показник забезпеченості інтелектуальними ресурсами структурно складається з трьох макропоказників:

- показник освіти (10) враховує обсяг інвестицій в освіту (10.1), середню тривалість освіти (10.2) і чисельність тих, хто навчається в усіх навчальних закладах (10.3);
- показник розвитку науки (11) залежить від індикаторів, що характеризують обсяг інвестицій в наукову сферу (11.1), чисельність науковців (11.2) і результативність наукових досліджень (11.3);
- показник розвитку культури (12) визначається інвестиційною активністю у сфері культури (12.1), чисельністю робітників культури (12.2) і кількісними показниками відвідуваності закладів культури (12.3).

Останні показники, в свою чергу, агрегуються з показниками третього і четвертого рівня, які можуть уточнюватися та змінюватись, в залежності від обставин, особливостей регіону та наявності статистичної інформації.

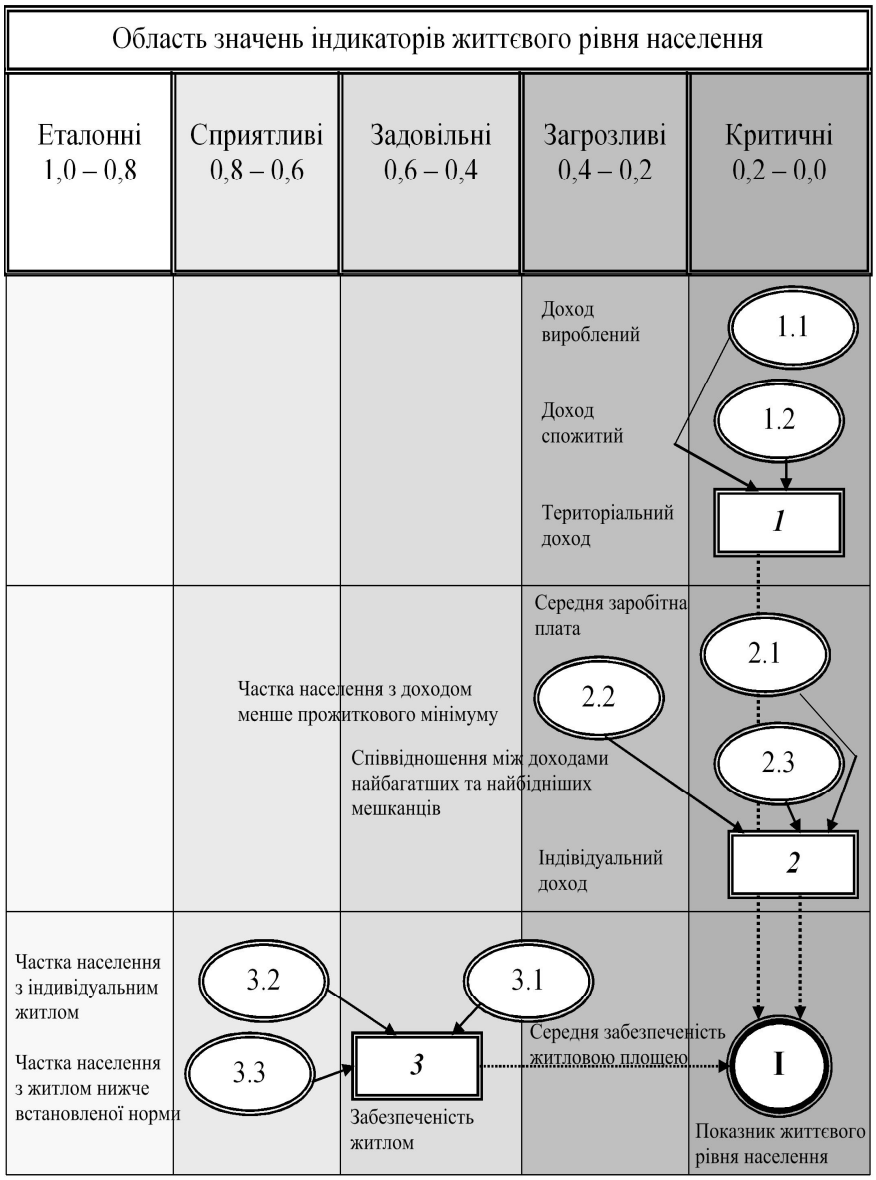

Рисунок 1 - Значення показників життєвого рівня населення у співвідношенні з уніфікованою вимірювальною шкалою

Базуючись на наведеній системі показників та індикаторів, виконана укрупнена оцінка показників сталого соціального розвитку для Придніпровського регіону.

На рисунку 1 наведена графічна інтерпретація виконаних розрахунків, яка показує значення показників життєвого рівня населення в співвідношенні з уніфікованою вимірювальною шкалою [14-16].

Аналіз наведених даних дозволяє зробити наступні висновки:

• значення інтегрального показника життєвого рівня населення (параметр I) знаходиться в області критичних значень, що вимагають невідкладних дій з мобілізацією всіх наявних ресурсів;

• критичне значення інтегрального показника життєвого рівня населення обумовлене низькими значеннями показників територіального (параметр 1) та індивідуального (параметр 2) доходів;

• переміщення інтегрального показника життєвого рівня населення в область сприятливого або задовільного стану (оцінка 0,6) зажадає збільшення показників виробленого (параметр 1.1) та спожитого (параметр 1.2) доходу на одного жителя відповідно в 5,7 і 3,8 разів. Інші показники, що знаходяться в області загрозливих значень (наприклад, середня заробітна плата – параметр 2.3 і середня забезпеченість житловою площею – параметр 3.1), повинні бути збільшені, відповідно в 2,9 і 1,25 разів. Частка населення з доходами нижче за прожитковий мінімум (параметр 2.1) і співвідношення доходів 10% найбільш багатих і найменше бідних верств населення (параметр 2.2) повинні бути зменшені відповідно в 2,2 і 1,8 разів (рис. 2).

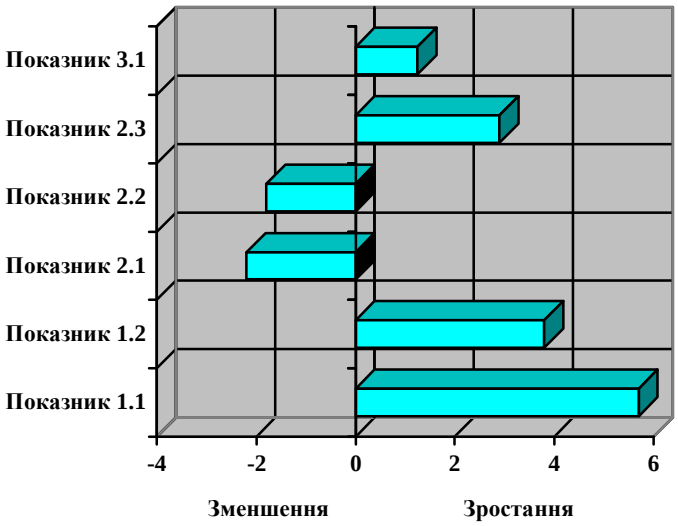

Рисунок 2 – Необхідна величина збільшення (зменшення) значень параметрів життєвого рівня населення для виходу інтегрального показника в область задовільних / сприятливих значень (розшифровка індексів показників наведена у тексті)

На рисунку 3 наведена область чисельних значень показників забезпеченості людськими ресурсами в співвідношенні з уніфікованою вимірювальною шкалою. Наведені дані показують:

• інтегральний показник забезпеченості людськими ресурсами (параметр II) знаходиться в задовільній області за рахунок сприятливих значень показника зайнятості населення (параметр 6); цей показник має найбільший коефіцієнт значущості (рисунок 4);

• частина показників, що характеризують демографічні процеси (наприклад, рівень природного відтворення населення на території – параметр 4.1, рівень зовнішньої міграції – параметр 4.2), повинні бути підвищені в 5,3 – 8,5 разів з тим, щоб увійти до області задовільних / сприятливих значень (рисунок 5);

• у загальному показнику здоров'я населення (параметр 5) найбільш несприятливі значення характерні для показника генетичного ризику населення (параметр 5.4). Для переміщення цього показника в область задовільних / сприятливих значень необхідно понизити його величину в 1,6 рази; показники здоров'я дитячого (параметр 5.1.1) і дорослого (параметр 5.1.2) населення повинні бути покращені в 1,2 і 1,3 разів (рисунок 5).

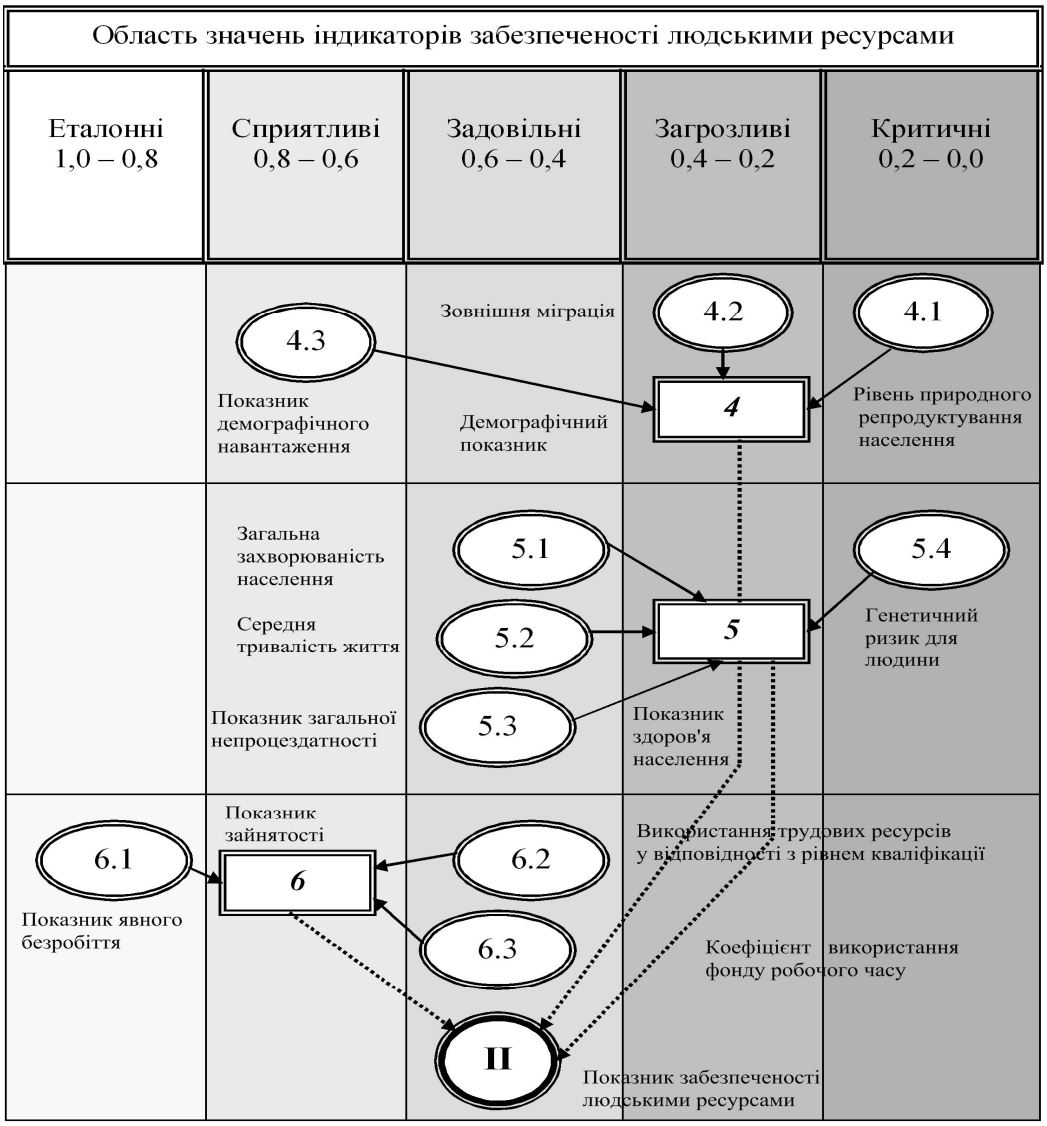

Рисунок 3 - Значення показників забезпеченості людськими ресурсами в співвідношенні з уніфікованою вимірювальною шкалою

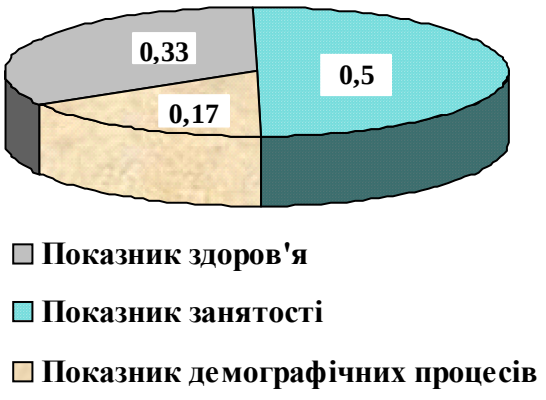

Рисунок 4 – Коефіцієнти значущості показників забезпеченості людськими ресурсами

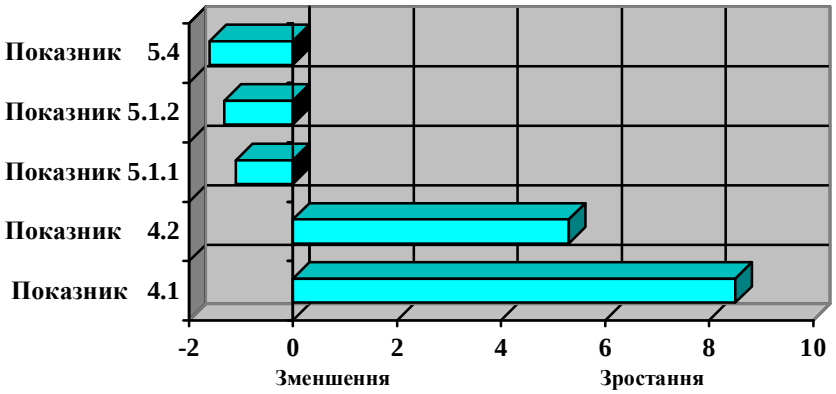

Рисунок 5 – Необхідна величина збільшення (зменшення) значень параметрів забезпеченості людськими ресурсами для виходу інтегрального показника в область задовільних / сприятливих значень

На рисунку 6 наведена область чисельних значень показників захищеності життєдіяльності населення в співвідношенні з уніфікованою вимірювальною шкалою. Аналіз цих даних дозволяє зробити наступні висновки:

• значення інтегрального показника захищеності життєдіяльності населення (параметр III) знаходиться в області загрозливих значень, що вимагає істотних змін в області соціального та правового захисту населення при критичному обмеженні в часі ухвалення рішень;

• неприйнятні значення цього показника обумовлені низькими величинами показників правовою (параметр 7) і соціальною (параметр 8) складовими захищеності життєдіяльності. Інтенсифікація інвестиційної діяльності в правовій сфері (параметр 7.3) дозволить виключити негативний вплив цього параметра на інтегральний показник захищеності життєдіяльності;

• найбільш істотний вплив на інтегральний показник захищеності життєдіяльності пов'язано з показником соціального захисту населення (параметр 8) (коефіцієнт значущості цього показника у інтегральній оцінці захищеності життєдіяльності найбільший, що виходить з даних рисунка 7);

• переміщення інтегрального показника захищеності життєдіяльності в область сприятливого або задовільного стану зажадає, наприклад, збільшення виплати пенсій в 2,1 раз (параметр 8.2.1), стипендій – в 6,3 разів (параметр 8.2.2), різних допомог та пільг, що надаються, - в 8,8 разів (параметр 8.2.3), створення умов для зростання забезпеченості дитячими установами в 1,6 разів (параметр 8.3.2) і побутовими послугами в 5,1 разів (параметр 8.3.3) (рисунок 8);

• буде потрібно також підвищення рівня техногенної (параметр 9.2) і технологічної (параметр 9.3) безпеки в 1,2-1,5 разів.

На рисунку 9 приведена область чисельних значень показників забезпеченості інтелектуальними ресурсами в співвідношенні з уніфікованою вимірювальною шкалою. Приведені дані показують:

• значення інтегрального показника забезпеченості інтелектуальними ресурсами (параметр IV) знаходиться в області критичних значень, що вимагають невідкладних дій з мобілізацією всіх наявних ресурсів;

• критичне значення інтегрального показника забезпеченості інтелектуальними ресурсами обумовлене низькими значеннями показників освіти (параметр 10), розвитку науки (параметр 11) і культури (параметр 12);

• переміщення інтегрального показника забезпеченості інтелектуальними ресурсами в область сприятливого або задовільного стану зажадає збільшення значень практично всіх його складових в 1,3 – 43,2 разів (рисунок 10).

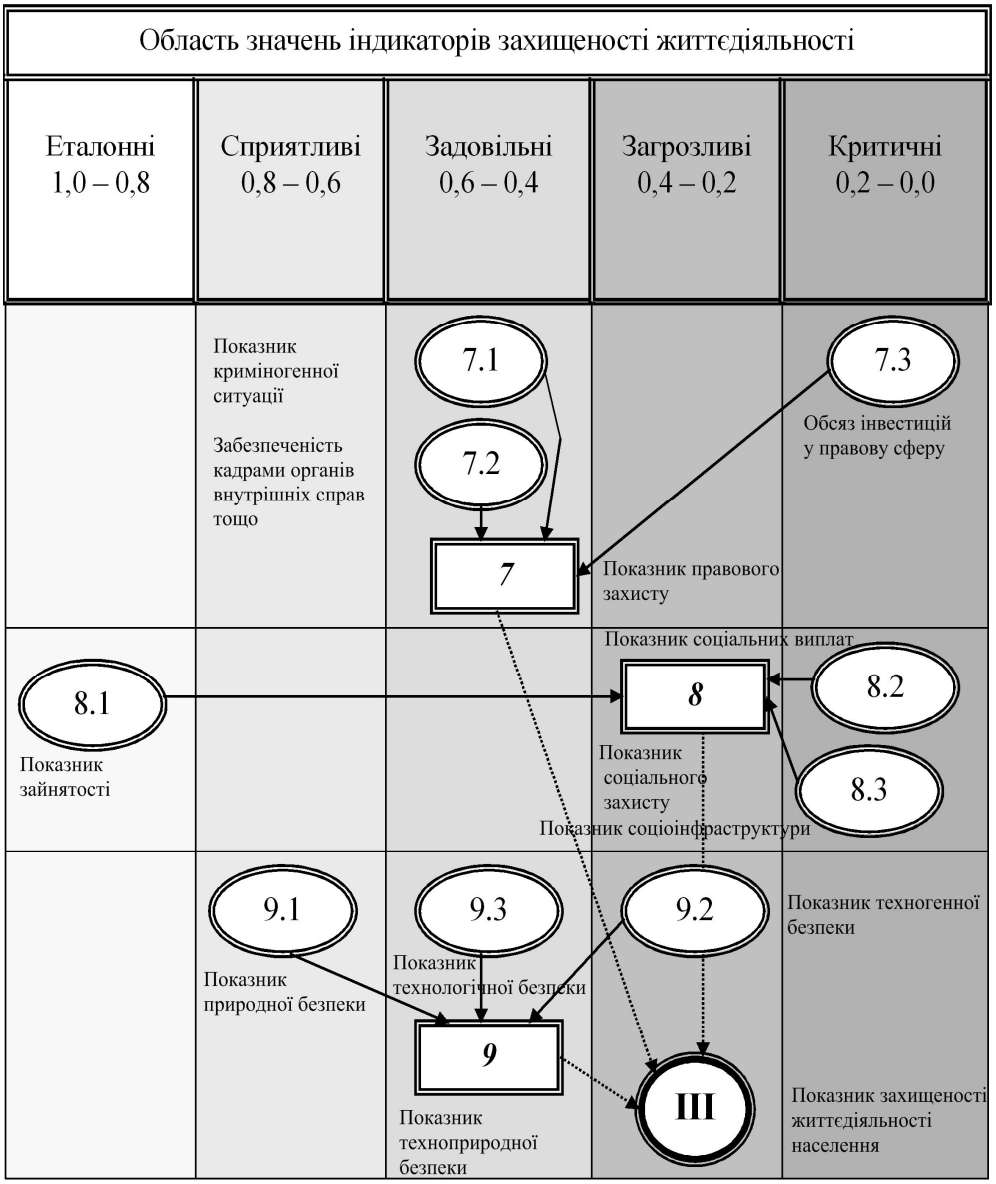

Рисунок 6 - Значення показників захищеності життєдіяльності населення в співвідношенні з уніфікованою вимірювальною шкалою

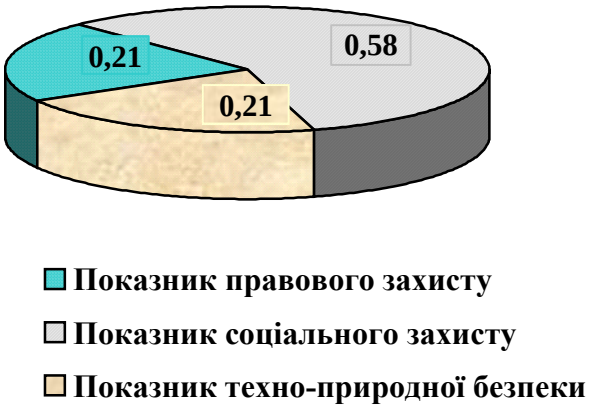

Рисунок 7 – Коефіцієнти значущості показників захищеності життєдіяльності населення

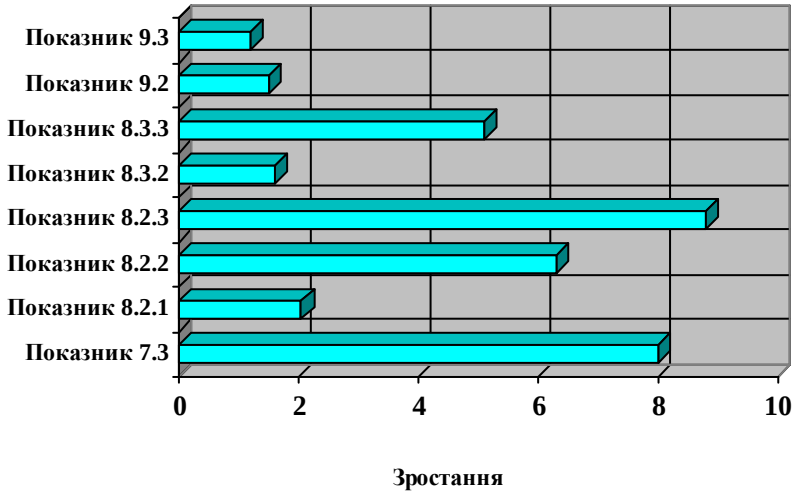

Рисунок 8 – Необхідна величина збільшення значень параметрів захищеності життєдіяльності населення для виходу інтегрального показника в область задовільних / сприятливих значень

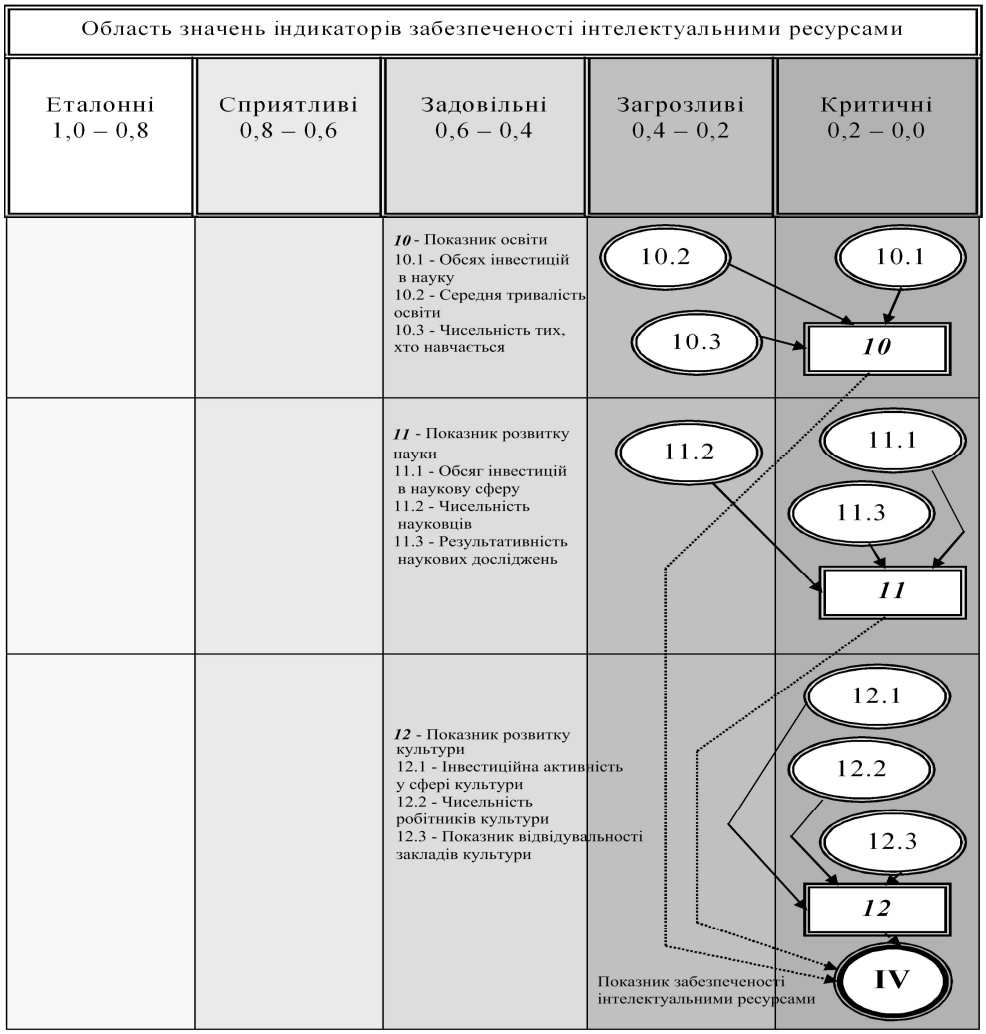

Рисунок 9 - Значення показників забезпеченості інтелектуальними ресурсами в співвідношенні з уніфікованою вимірювальною шкалою

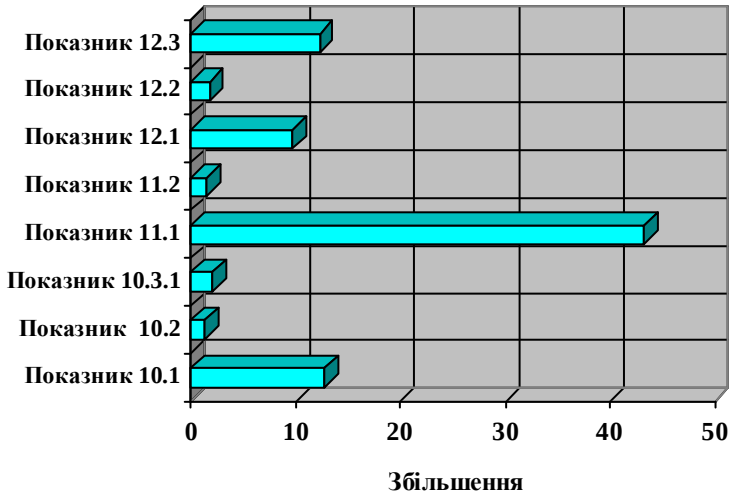

Рисунок 10 – Необхідна величина збільшення значень параметрів забезпеченості інтелектуальними ресурсами для виходу інтегрального показника в область задовільних / сприятливих значень

В цілому, як показали дослідження, індекс соціального розвитку на території Дніпропетровської області знаходиться на рівні 0,20 - 0,25 (приблизно на цьому ж рівні знаходиться цей показник і для всієї України), що є критичним значенням і вимагає істотних змін в соціально-економічній політиці при критичному обмеженні в часі ухвалення управлінських рішень.

Висновки

Розглядаючи проблеми щодо вибору і використання індикаторів, які б відображали різні аспекти сталого (збалансованого розвитку), слід зазначити, що сучасна статистична звітність, сучасні бази статистичних даних (на рівні окремих країн, зокрема, – України та на міжнародному рівні) мають низку недоліків, які негативним чином впливають на можливості проведення досліджень та ступінь коректності отриманих результатів, серед яких головними є наступні.

Невідповідність територіальних одиниць, по яких групується статистична звітність, межам природних комплексів та територіальному характеру суспільно-природної взаємодії. Так, в Україні статистична звітність подається по державі в цілому, по адміністративних областях, адміністративних районах, окремих населених пунктах. Проте, потреби аналізу процесів, які визначають можливості переходу до сталого розвитку, вимагають іншого територіального розподілу і групування статистичних даних. Це, наприклад, може бути подача інформації, територіальний розподіл якої здійснений по межах річкових басейнів. Дане зауваження стосується і статистичної звітності в інших країнах світу та статистики щодо регіонів, макрорегіонів на наддержавному рівні.

Неспівставність статистичних показників окремих країн світу, що значною мірою перешкоджає проводити комплексні дослідження територіальних особливостей життєдіяльності суспільства в природі на наддержавному рівні. Слід зазначити, що для подолання цього вже здійснені суттєві кроки.

Недостатня оперативність існуючої системи статистичної звітності. Якщо йдеться про статистичну звітність в окремих країнах, в тому числі і в Україні, то значна кількість даних по багатьох показниках, які можуть бути використані у якості безпосередніх індикаторів збалансованості розвитку або у якості первинних перемінних для розрахунків індикаторів збалансованості розвитку більш високого ступеню, подається у розрізі великих часових інтервалів: рік, півріччя, квартал). Цього явно недостатньо для здійс-

нення оперативного аналізу таких динамічних процесів, якими визначаються особливості розвитку процесів суспільно-природної взаємодії в контексті їх впливу на рівень збалансованості розвитку і життєдіяльності суспільства в природі. Незважаючи на те, що багато міністерств України вже впровадили в практику своєї діяльності більш оперативний збір і обробку інформації, випускають бюлетені з аналізом змін, що відбуваються протягом коротких періодів часу (місяця, двох місяців), розміщують зазначену інформацію в Інтернеті, відсутність нових даних по багатьох інших показниках не дає змоги для здійснення моніторингового аналізу. Стосовно ж статистичних баз даних міждержавного, міжнародного рівня, то через дію низки причин, комплексні, достатньо повні дані по них формуються із досить значним запізненням (зазвичай – на два, три роки, а в окремих випадках, – і на більші терміни). По багатьох країнах потрібні дані взагалі не вдається отримати, тому навіть у виданнях найбільш потужних міжнародних центрів дослідження проблематики збалансованого розвитку (зокрема, установ, що фінансуються Світовим банком) базам статистичних даних бракує комплексності. В багатьох виданнях не дотримується принцип одночасності подачі інформації – дані по одному й тому ж показнику для різних країн подаються за різні роки, або за різні роки подаються дані по різних показниках.

Складність використання статистичної звітності для здійснення аналізу динаміки процесів і явищ, що стосуються проблематики сталого розвитку, внаслідок досить частої зміни системи (систем) статистичної звітності. Це явище характерне як для статистики України, так і інших країн світу та для статистичної інформації міжнародних організацій і дослідницьких центрів. В якості об'єктивних причин цього – спроби удосконалення форм статистичної звітності, намагання її наближення і уніфікації до єдиних стандартів. Однак при переході від одних форм звітності досить часто виникають проблеми з порівняння і співставлення даних за різні роки. Окремо слід виділити ситуацію із зміною територіальних виділів, по яких групується статистична інформація (зміна адміністративно-територіального поділу країн, зміна кордонів країни, зміна території регіональних союзів чи інших регіональних утворень, перехід окремих країн із однієї групи країн до іншої).

Різні підходи до оцінки і кількісного виразу окремих характеристик, розбіжність даних, отриманих від різних джерел, що знижує рівень коректності і достовірності статистичної інформації. В межах країни, зокрема – України, це можуть бути розбіжності у даних окремих міністерств і відомств, на міждержавному, міжнародному рівні – розбіжності у національних методиках.

Саме такими вихідними позиціями були зумовлені наші підходи до вибору і обґрунтування окремих індикаторів сталого розвитку України [17].

Перелік посилань

1. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» ; [пер. з англ]. - К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.

2. Данилов-Данильян В.И. Экологический вызов и устойчивое развитие / В.И. Данилов-Данильян, К.С. Лосев. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 416 с.

3. Тарасова Н.П. Индексы и индикакторы устойчивого развития / Н.П. Тарасова, Е.Б. Кручина // Материалы международной конференции «Устойчивое развитие: природа-общество-человек». – М., 2006. – Т. 1. – С. 127-144.

4. Индикаторы устойчивого развития России (эколого-экономические аспекты) / под ред. Бобылева С.Н., Макеенко П.А. – М. : ЦПРП, 2001. – 220 с.

5. Environment Indicators. Development, Measurement and Use. – Paris : OECD, 2003.

6. The DAC Guidelines. Strategies for Sustainable Development. – Paris : OECD, 2001.

7. Sustainable Development Indicators to monitor the implementation of the EU Sustainable Development Strategy, COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, Brussels, 9.2.2005, SEC(2005) 161 final.

8. Переход к устойчивому развитию: глобальный и локальный уровни. Зарубежный опыт и проблемы России. – М. : Изд-во КМК, 2002. – 444 с.

9. Новая парадигма развития России в XXI веке: комплексные исследования проблем устойчивого развития: идеи и результаты / под ред. Коптюга В.А., Матросова В.М., Левашова В.К. – [2-е изд].– М. : Academia, 2000. – 416 с.

10. Кузнецов О.Л. Устойчивое развитие: синтез естественных и гуманитарных наук / Кузнецов О.Л., Кузнецов П.Г., Большаков Б.Е. – Дубна : Международный университет природы, общества и человека «Дубна», 2001. – 282 с.

11. Оцінка стану виконання підсумкових документів Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002) в Україні / Руденко Л.Г., Білявський Г.О., Горленко та ін. – К. : Академперіодика, 2004. – 208 с.

12. Буркинский Б.В. Экономико-экологические основы регіонального природопользования и развития / Буркинский Б.В., Степанов В.Н., Харичков С.К. // ИПРЭЭИ НАН Украины. – Одесса : Феникс, 2005. – 575 с.

13. Методичні підходи до вибору та обґрунтування критеріїв і показників сталого розвитку різних ландшафтних регіонів України / за ред. А.Г.Шапара. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – Дніпропетровськ : Поліграфіст, 2002. – 99 с.

14. Методические подходы к выбору стратегии устойчивого развития территории / под ред. А.Г.Шапаря. – Днепропетровск : ИППЭ НАН Украины. – 1996. – Т.1 – 162 с.; Т.2 – 82 с.

15. Методичні вказівки з розробки регіональних стратегій сталого розвитку / за ред. А.Г.Шапара. – Дніпропетровськ : Моноліт, 2003. – 132 с.

16. Стратегія і тактика сталого розвитку / Шапар А.Г., Ємець, М.А., Копач П.І. та ін. – Дніпропетровськ : Моноліт, 2004. – 313 с.

17. Шапар А.Г. Від концепції – до конкретних діл // Вісник НАН України. – 1999. – № 4 – С. 12-19.

V.P. Kuhar*, P.M. Cherinko*,
L.G. Rudenko**, S.A. Lisovsky**,
A.G. Shapar, M.A. Yemets***,***
B.V. Bourkinskiy*, S.K. Kharichkov*******

THE INDICATORS SYSTEM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN REGIONS AND EVALUATION OF THEIR CONTEMPORARY CONDITIONS BALANCING

Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine ** Institute of Geography National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv * Institute of Natural Resources and Environment National Academy of Sciences of Ukraine, Dnipropetrovsk; ****Institute of Market Problems and Economic and Ecological Research of National Academy of Sciences of Ukraine*

The foreign experience in developing indicators that characterize the social, economic and environmental aspects of sustainable development is analyzed, the possibilities and limitations of the Ukrainian statistics to calculate these indicators are shown. The parameters that characterize the social development of society within a specified territory are structured. The results of the evaluation of enlarged integral index of social development and its components for conditions Pridneprovsk region are shown.

Надійшла до редколегії 18 лютого 2011 р.
Рекомендовано членом редколегії д-ром біол. наук Г.Г. Шматковим